

“GÄRTNER”, LERAAR, EN VRIJMETSELAAR? Nieuwe gegevens over Johann Georg Michael

Wim Meulenkamp, Martin van den Broeke

Over een van de belangrijkste tuinontwerpers die in Nederland werkzaam waren, is nog betrekkelijk weinig bekend: Johann Georg Michael (1738-1800). Af en toe duiken er stukjes informatie op die iets toevoegen aan de puzzel. Een van die stukjes betreft mogelijke activiteit van Michael in Aken, en een ander gaat over een leerling van hem. Ook is informatie opgedoken over zijn gelijknamige zoon.¹

Een advertentie uit 1792 van J.G. Michael in Aken?

Aken ligt, voor wat Duitsland betreft, nogal excentrisch en wordt ondanks haar lange geschiedenis nogal eens vergeten als cultuurcentrum. Dat geldt in overtreffende trap ook voor de tuingeschiedenis. In overzichtswerken ontbreekt enige referentie naar de stad, op het recente boek van Gundula Lang na: *Bürgerliche Privatgärten in deutschen Landen um 1800: Fallstudien zu Gestalt, Nutzung und Bedeutung im Kontext des gesellschaftlichen Umbruchs*, Düsseldorf/Worms 2007. Toch blijkt de stad een buitengewoon interessante tuingeschiedenis te hebben, die alweer een aantal jaren geleden te boek werd gesteld in een enigszins populariserend overzichtswerk: Bodo von Koppen, *Alt-Aachener Gärten*, Aken 1987. Waaruit in dit

geval blijkt dat de stad een fascinerende tuingeschiedenis heeft gehad, maar dat helaas door de Tweede Wereldoorlog en de navolgende 'saneringen' zeer weinig karakteristieks heeft overleefd.

Er staan enkele juweeltjes in, met name het Drimborner Labyrinth uit circa 1775, een van de relatief vroege landschapstuinen in Duitsland. Nodeloos te zeggen dat deze publicatie tot nu toe door de boven genoemde algemene tuingeschiedenis van Duitsland onopgemerkt is gebleven. Jammer, want het zou onder meer laten zien dat de periferie van het land wel degelijk interessante zaken te bieden heeft. En voor ons is dit boek weer van belang omdat in de achttiende en negentiende eeuw de grenzen vloeiend waren. Culturele ontwikkelingen hielden niet, zoals nu, halt bij de landsgrens. Wilde je in bijvoorbeeld Zuid-Limburg een fatsoenlijke tuinarchitect hebben, dan haalde je er een uit Düsseldorf of uit Luik en niet uit Amsterdam. Over enkele aspecten van deze Duits - Nederlandse wisselwerking wordt een korte studie voorbereid, waarbij, als zo vaak, enkele interessante brokken niet direct bruikbaar materiaal beschikbaar komen. Een voorbeeld hiervan is volgende advertentie welke in de *Aachen Zeitung* (volledige titel: *Deß Königlichen Stuhls Kais. freyen Reichs Stadt Aachen Zeitung* van 25 februari 1792 staat:

"Johann Michael, Gärtner, welcher alle Indianische, Amerikanische und Afrikanische Gewächse, wie auch alle rare Blumen, Gemüsesamen und Bäume zu treiben versteht, Obstbäume zieht, und französische Blumenfelder und englische Gärten einzurichten versteht, sucht Kondition als Gärtner. Sein Aufenthalt bey Sr. [=Monsieur] Plusch nahe an St. Adelbertsthor." ²

Het gaat hier naar alle waarschijnlijkheid om Johann Georg Michael, niet om zijn gelijknamige vader (1709-1791). Die overleed een jaar voor het plaatsen van deze advertentie, in 1791, Voor zover bekend woonde Michael jr. vanaf 1791 op Rozenstein ('Roosesteyn') bij Beeckestein, na eerst in het tuinmanshuisje op Beeckestein zelf gewoond te hebben, en had hij daar een kwekerij. Wellicht kon hij deze verhuizing bekostigen door een erfenis van zijn vader. Dat Michael zijn opdrachten elders zocht mag niet verwonderlijk heten in een tijd waarin vaklieden buitengewoon mobiel waren. Ook had hij al in 1779 in een brief laten weten in Nederland een beetje uitgekeken te zijn en dat hij nu maar in Brussel en het huidige Belgisch

Brabant begonnen was. Over verdere bemoeienissen in Duitse landen is behalve werkzaamheden in Bad Pyrmont in de jaren 1770 en 1780, niets bekend. In die jaren moet hij ook een uitgebreide plantenhandel bedreven hebben met de tuinderij op Schloss Arolsen (waar hij in de jaren 1750 onder zijn vader, de hof tuinman, zijn opleiding kreeg).

Leraar

Zoals zoveel tuinlieden en tuinontwerpers had ook Michael zijn leerlingen. De beroemdste van hen is ongetwijfeld zijn schoonzoon Johann David Zocher. Een andere leerling was een zekere Willem Arentz, die zich bekend maakte in een advertentie in de *Amsterdamsche Courant* van 4 juli 1793:

“Willem Arentz, Geadmitteerd Landmeeter, 't Aanleggen van Engelsche Tuinen en Plaatzen, eerst onder den Heer Michel, en nu by de twee Jaren in Engeland geleerd hebbende, bied zyn dienst aan, 't zy in- of buiten de Provintie Holland, voor een gering Loon, om eerst bewyzen van zyn zaak te geeven en recommandatie te bekomen, tot 't aanleggen van Lusthoven of Tuinen; zyn adres is by Monsr. Krieger in de Haarlemmerhout, of by de Wed. Arentz, in 't Dorp Wassenaar.”

Opvallend is dat Arentz geen hovenier was, maar landmeter. Dat was overigens wel een vak dat veel ontwerpers van tuinen beheersten. Het is erg uitzonderlijk dat een tuinontwerper in die tijd vermeldde van wie hij les had gehad. De instructie door Michael gold kennelijk als een aanbeveling. Ook interessant is dat Arentz had doorgeleerd in Engeland: hij kende de Engelse tuinstijl dus uit ruime eigen ervaring.

Vrijmetselaar?

Een ander stukje van de puzzel betreft de betrekking tot Zeeland van een heer Michael. De lijst van buitengewone leden van de vrijmetselaarsloge l' *Astre de l' Orient* te Vlissingen vermeldt namelijk de naam van J.G. Michael, die werd ingeschreven op 18 januari 1796.³ Dat hij “Extra Ordinair Lid” was, geeft vermoedelijk aan dat hij niet in Vlissingen woonde, maar als lid van een andere loge elders in die stad bekend was en als bezoeker werd ingeschreven. Hier gaat het zeer waarschijnlijk om J.G. Michaels gelijknamige zoon, die militair officier was en ook

actief geweest schijnt te zijn als tuinontwerper. Zijn aanwezigheid in Vlissingen heeft mogelijk verband met de inkwartiering van zijn legeronderdeel daar. ⁴ Of zijn verblijf in Vlissingen daarnaast ook verband hield met werkzaamheden op een buitenplaats in die buurt, is in de huidige stand van het onderzoek niet veel meer dan speculatie. Curieus is wel dat precies in dat zelfde jaar 1796 de buitenplaats Steenhove bij Middelburg als een van de eerste op Walcheren een tuin in landschapsstijl kreeg. ⁵ De plattegrond van die tuin doet niet meteen Michaelesk aan, al was de lange vista achter het huis, over een bassin en twee weiden, wel iets wat Michael sr. bedacht zou kunnen hebben.

Wellicht zijn bovenstaande gegevens passende kleine puzzelstukjes in het tableau dat leven en werk van J.G. Michael mag heten.

Over de auteurs:

Martin van den Broeke verricht onderzoek naar buitenplaatsen in Zeeland. Hij publiceerde daarover onder meer in 'Cascade, bulletin voor tuinhistorie'. In 2001 verscheen van hem 'Jan Arends. Buitenplaatsen op Walcheren', samen met H.W.M. van der Wijck, 'Het Arkadisch Walcheren getekend door Jan Arends 1770-1790' (Alphen aan den Rijn: Canaletto).

Wim Meulenkamp (1953) is auteur en kunsthistoricus en werkt deels bij de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland.

Noten

- 1 Voor Michael, zie onder meer C.S. Oldenburger-Ebbers, 'De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)', Bulletin KNOB, XC, nr. 3, 1991, 73-79, en ook Cord Panning en Ralf Krüger, 'Johann Georg Michael – Ein Plan für Pymont', Die Gartenkunst, II, nr. 2, 1990, 310-313.
- 2 Koppen, 50
- 3 J.C. Lagendijk, Vrijmetselarij in Zeeland. De keerzijde van de medaille verlicht, Hulst 1992, p. 132.
- 4 Mondelinge mededeling dr. H. Tromp.
- 5 Een kaart van Steenhove, gedateerd 1796, is afgebeeld in Diana Westendorp-Frikkee, Arend Jan van der Horst en Jan Willem Jongepier, De Tuinen en Landschappen van Zeeland.: Historische buitenplaatsen/Twintigste eeuwse tuinparadijzen/Landschap en wilde flora, Alphen aan den Rijn/Amsterdam 1989.